Alina Kuusisto & Pirjo Pöllänen

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Kyläkoulu hyvinvointivaltion käännekohdissa. Kyläkoulukäsitteen politisoituminen 1960-luvulta 1990-luvulle

Abstrakti

Artikkelissa tarkastellaan kyläkouluista käytyä poliittista ja julkista keskustelua 1960-luvulta 1990-luvun lopulle osana suomalaisen maaseudun väestöllistä ja elinkeinoihin liittyvää murrosta sekä hyvinvointivaltion kehitystä. Kysymme, miksi keskustelu kyläkouluista politisoitui ja miten kyläkouluista keskusteltiin politiikan eri tasoilla valtakunnallisesti ja alueellisesti. Kyläkoulun käsite nousi ajankohtaiseen poliittiseen ja julkiseen keskusteluun 1960-luvun alussa, jolloin maaseudun pieniä kouluja ryhdyttiin lakkauttamaan ja kyläkoulujen merkitystä ryhdyttiin tarkastelemaan maaseutukylien kehityksen kontekstissa. 1960–1980-luvuilla julkinen valta ja kansalaisyhteiskunta toimivat pitkälti yhteisen päämäärän – kouluverkon säilyttämisen ja alueellisen tasa-arvon – puolesta. 1990-luvulla tämä suhde kuitenkin mureni, kun valtio vetäytyi kuntien kouluverkkoa ohjaavasta roolistaan ja lisäsi kuntien koulupoliittista vastuuta ja päätösvaltaa. Muutos kärjisti vastakkainasetteluja, johti paikallisiin koulukiistoihin ja teki kyläkouluista entistä näkyvämmän poliittisen kamppailun areenan. Aineistona käytetään eduskuntakeskusteluja sekä Pohjois-Karjalassa ilmestyneen sanomalehti Karjalaisen kirjoittelua.

Maaseudun lasten voi katsoa olleen 1950-luvulle ja jopa peruskoulu-uudistukseen asti kaupunkilaislapsia heikommassa asemassa koulunkäynnin osalta. Vuoden 1866 kansakouluasetuksessa vain kaupunkien edellytettiin perustavan kouluja, mutta maaseudulla yläkansakoulujen perustaminen jäi edelleen kuntien oman harkinnan ja alkuopetus kotiopetuksen varaan. Myös vuoden 1921 oppivelvollisuuslaki sisälsi useita varauksia, joilla maalaiskuntien oli mahdollista lykätä koulujen perustamista, perustaa

© Alina Kuusisto & Pirjo Pöllänen
LÄHIHISTORIA vol. 5 (2026, issue 2), 35-64. https://doi.org/10.61559/lh.176452
This work is licensed under Creative Commons CC-BY-NC-ND 4.0 International License.

yksiopettajaisia supistettuja kansakouluja tai myöntää lapsille eri syistä vapautuksia oppivelvollisuudesta.[1]

Analysoimme tässä artikkelissa, miten kysymys maaseudun kansakouluista ja peruskoulun ala-asteen kouluista politisoitui 1960-luvulta lähtien osana maaseudun elinkeino- ja väestöpoliittista murrosta sekä uudenlaista hyvinvointivaltion aluepolitiikkaa. Tarkastelemme ilmiötä kyläkoulun käsitteen ympärillä käydyn sanomalehti- ja eduskuntakeskustelun kautta. Kyläkoulun käsite sai aiempaa yhteiskuntapoliittisempia merkityksiä 1940-luvun lopulta lähtien, ja etenkin 1960-luvulla, jolloin ensimmäisiä maaseudun pieniä kansakouluja lakkautettiin. Kyläkoulu sanana oli jo aiemmin käytössä, mutta esimerkiksi 1920- ja 1930-luvun sanomalehtikirjoittelussa sillä viitattiin lähes poikkeuksetta joko muiden maiden vallitseviin tai historiallisiin koulumuotoihin tai Suomessa maaseudulla järjestettyyn alkuopetukseen aikana ennen kansakouluasetusta ja yleistä oppivelvollisuutta.[2] Tällöin se kuului maaseudun alkuopetukseen viittaavaan moninaiseen käsitejoukkoon. Sillä tarkoitettiin pientä ja usein kiertävää koulua, joka oli seurakunnan ylläpitämä tai johon oppilaiden vanhemmat olivat palkanneet opettajan. Maaseudun varsinaisista kansakouluista puhuttiin vielä toisen maailmansodan jälkeen maalaiskansakouluina tai maalaiskouluina.

Kyläkoulukäsite esiintyi 1940-luvun lopulta lähtien sanomalehdissä harvakseltaan ajankohtaisen, vallitsevaan koulujärjestelmään ja sen kehittämiseen liittyvän keskustelun yhteydessä. Käsitteen merkityksen ensimmäisen vaiheen muutos 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla kytkeytyi varsinaisesti kahteen teemaan. Näistä ensimmäinen oli rinnakkaiskoulujärjestelmän kritiikki ja sen tilalle hahmoteltu yhtenäiskoulujärjestelmä, jonka uskottiin takaavan kaikille lapsille yhtäläiset mahdollisuudet edetä opinnoissaan kansakoulun jälkeen. Jo 1920-luvulla käynnistynyt, mutta uudelleen toisen maailmansodan päätyttyä virinnyt keskustelu nivoutui maaseutuun kouluhallituksen pääjohtajan Yrjö Ruudun johtaman koulujärjestelmäkomitean koulunuudistusehdotuksen kautta. Siinä esitettiin maaseudun kansakoulujen supistamista nelivuotisiksi alkeiskouluiksi ja ylempien luokkien opetuksen keskittämistä kirkonkylien keskuskouluihin. Jyrkästi torjuttu esitys nosti esiin maaseudun lasten koulumatkat ja mahdollisuuden käydä koulua lähellä kotia. Lopullisesti komitean mietinnön pohjalta tehty lakiesitys kaatui SKDL:n vuoden 1948 eduskuntavaaleissa kokemaan tappioon.[3]

Toinen kyläkoulun käsitettä ajankohtaiseen poliittiseen keskusteluun nostanut teema oli suurten ikäluokkien synnyttämä uusien koulujen rakentamistarve ja rakentamisen aiheuttamat kustannukset. Vastakkain olivat toisaalta maaseudun asukkaiden palvelutarpeet sekä rakentamista ohjannut ja tukenut kansakoululainsäädäntö, toisaalta hyvinvointivaltion resurssien ohjaaminen muuttoliikkeen myötä suuriin kaupunkeihin ja maakuntakeskuksiin. Rakentamista normittivat valtioneuvoston normaalihintapäätökset, jotka kannustivat tarkoituksenmukaiseen ja kohtuulliseen rakentamiseen ja esimerkiksi siihen, että pienet yhden ja kahden opettajan koulut tuli rakentaa puusta. Tämä eriytti kaupunkien ja maaseudun koulurakentamista.[4] Kansakoulujen rakentamiskustannukset olivat puheenaiheena kunnissa, mutta myös lehdistössä. Kysymykset siitä millaisia kouluja maaseudulle oli varaa rakentaa[5] ja olivatko uudet kyläkoulut liian ylellisiä[6], korostivat maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelua.

Kyläkoulu-käsitteen käyttö yleistyi aineistoissamme selvästi 1960-luvun alusta lähtien, jolloin kysymys maaseudun kouluista alkoi kytkeytyä aiempaa vahvemmin osaksi rakentumassa ollutta suomalaista hyvinvointivaltiota ja sen aluepolitiikkaa. Tämä politisoi kyläkouluihin liittyvää keskustelua uudella voimakkuudella. Ymmärrämme suomalaisen hyvinvointivaltion kansallisena projektina, joka alkoi 1940-luvulla ja laajeni aina 1990-luvun alkuun saakka. Hyvinvointivaltio on ideologia, joka suomalaisessa kontekstissa käsittää laajan joukon käytännön toimenpiteitä, tulonsiirtoja ja palveluita, joiden tehtävä on vähentää kansalaisten markkinariippuvuutta niin sanotuissa elämänriskitilanteissa.[7] Universalismi oli keskeinen osa hyvinvointivaltion ideaalia, mikä peruskoulutuksen yhteydessä tarkoitti kaikille ilmaista ja mahdollisimman yhtäläistä opetusta.[8]

Tarkastelemme artikkelissa kyläkouluista käytyä yhteiskunnallista keskustelua ajankohtana, jolloin hyvinvointivaltion voi katsoa olleen laajimmillaan. Systemaattinen tarkastelu alkaa 1960-luvulta kyläkoulujen ensimmäisestä lakkautusaallosta ja päättyy 1990-luvun lopulle, jolloin kyläkouluverkostoa harvennettiin voimakkaasti laman, kuntiin kohdistuneiden taloudellisten paineiden ja uusliberaalin koulutuspolitiikan puristuksessa. Huomiomme kohdistuu niin eduskunnassa käytyyn valtakunnan tason poliittiseen keskusteluun kuin aluetasolla Pohjois-Karjalassa käytyyn sanomalehtikeskusteluun. Lähtökohtana on ajatus, että kyläkoulukäsitteen politisoituminen tapahtui osana hyvinvointivaltion kehitystä ja sen vaiku-

tuksesta, ja että käsitteen yleistyminen uudessa kontekstissa heijasti uutta vaihetta maaseudun koulutukseen liittyvässä poliittisessa keskustelussa.

Vaikka tilastointiperiaatteet ja koulujärjestelmä ovat vuosikymmenten aikana muuttuneet, ovat kyläkouluverkoston suuret kehityslinjat nähtävissä. Vuonna 1960 Suomessa oli kaikkiaan 6 404 kansakoulua, mutta vuonna 2000 peruskoulun ala-asteita oli 3 056.[9] Maaseudun pienten koulujen lakkauttaminen ja sen vaikutus maaseudun elinvoimaan on ollut näkyvästi esillä myös 2000-luvulla. Sitä mukaa kun oppilasmäärät ovat vähentyneet ja kuntien säästöpaineet kasvaneet, on huomio siirtynyt yhä suurempien, usein liitoskuntien keskustaajamissa sijaitsevien koulujen, lakkauttamiseen.[10] 2020-luvulla keskusteluun on noussut myös perusopetuksen järjestäminen kuntien välisenä yhteistyönä siten, ettei jokaisessa kunnassa ole omaa peruskoulua.[11] Tilanteessa, jossa maaseudun pienet koulut ovat käyneet harvinaisiksi, on syytä pysähtyä tarkastelemaan, millaisen keskustelun siivittämänä nykyiseen tilanteeseen on tultu ja millaiset erilaiset yhteiskuntapoliittiset teemat ja määrittelykamppailut ovat hallinneet kyläkouluihin liittyvää keskustelua aiempina vuosina.

Tutkimustehtävä ja aineisto

Kyläkoulun käsitteelle ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää. Tässä tutkimuksessa ymmärrämme kyläkoulun kunnan keskustaajaman ulkopuolella, maaseutumaisella alueella, kylässä tai asuinalueella sijaitsevana kansakouluna tai peruskoulun vuosiluokat 1-6 käsittävänä kouluna[12]. Kyläkoulu on kuitenkin muutakin kuin maaseudulla sijaitseva fyysinen paikka, jossa annetaan opetusta. Tulkitsemme, että sana kyläkoulu muotoutui viimeistään 1960-luvulla käsitteeksi, jolla on erilaisia kulttuurisia ja sosiaalisia merkityksiä, ja jota käytetään erilaisissa yhteiskunnallisissa ja koulutuspoliittisissa konteksteissa. Sen merkitys on yhtä aikaa itsestään selvä ja monitulkintainen sekä arkinen ja poliittinen. Kyläkoulun käsitteen kytkeminen toisen maailmansodan jälkeen osaksi ajankohtaista yhteiskunta- ja koulutuspoliittista keskustelua heijastaa yhteiskunnan muutosta ja maaseudun kouluihin kohdistuneita poliittisia intressejä ja arvoja.[13] Katsomme, että kyläkouluissa on kyse hyvinvointivaltion ydintehtävästä ja -tavoitteista; koulutuksen ja ylipäätään maaseudun palveluiden saavutettavuudesta, alueiden ja ihmisten välisestä tasa-arvosta sekä alueiden ja kylien identi-

teetistä. Kyläkoulujen ympärillä käyty keskustelu on tyyppiesimerkki hyvinvointivaltion rakentamiseen liittyneestä poliittisesta määrittelykamppailusta. Se kertoo osaltaan siitä, miten hyvinvointivaltion palvelut tulivat osaksi suomalaisia maaseutukyliä ja lähtivät sieltä pois.[14]

Artikkelissa analysoidaan kyläkouluista sekä eduskunnassa että Pohjois-Karjalassa sanomalehti *Karjalaisessa* käytyä keskustelua 1960-luvun alusta 1990-luvun lopulle. Pitkä tarkasteluväli mahdollistaa keskustelussa tapahtuneiden muutosten ja suunnanvaihdosten havaitsemisen ja tarkastelun. Eduskuntakeskustelut avaavat kyläkouluihin liittyneitä poliittisia tavoitteita ja ilmapiiriä eri puolueiden näkökulmasta, vaikka kansanedustajat tyypillisesti edustavat myös alueitaan ja niiden intressejä. Sanomalehti *Karjalaisen* aineistossa lähestymistapa on alueellinen. Kysymme: miksi kyläkoulun käsite politisoitui ja miten kyläkouluista keskusteltiin politiikan eri tasoilla valtakunnallisesti ja alueellisesti?

Ymmärrämme politiikan ja politisoitumisen kyläkoulujen yhteydessä monitasoisena ilmiönä, joka ei kata vain valtionhallintoa tai poliittista järjestelmää, vaan koko yhteiskunnan eritasoisine määrittelykamppailuineen. Kyläkoulun käsitettä käyttivät ja keskustelua – kamppailua – kyläkoulujen tulevaisuudesta kävivät niin poliitikot, virkamiehet, kylien asukkaat kuin tutkijat. Kyläkoulun käsitteen politisoituminen merkitsi maaseudun roolin vahvistumista koulutuspoliittisessa keskustelussa sekä tilan avautumista toiminnalle, erilaisille mielipiteille ja vaihtoehdoille.[15] Kyläkouluihin ryhdyttiin liittämään yhteiskuntaa laajasti koskettavia intressejä ja arvoja sekä erilaisia ajallisia ulottuvuuksia.[16] Kyläkoulujen asemaa alettiin hahmottaa menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden perspektiivistä: mikä on ollut kyläkoulujen merkitys maaseudulle, kylille ja lapsille, ja mitä niiden lakkauttamisesta seuraa. Artikkelin aikarajaus perustuu yhtäältä aineistoista tehtyyn havaintoon kyläkoulukäsitteen käyttöönotosta ja kyläkoulujen lakkauttamiseen liittyvän julkisen keskustelun käynnistymisestä 1960-luvun alussa ja toisaalta keskustelun suunnanmuutoksesta 1990-luvulla taloudellisten reunaehtojen tiukentuessa ja keskittämisvaatimusten voimistuessa.

Pohjois-Karjalan kyläkoulukeskustelun osalta aineistona käytetty sanomalehti *Karjalainen* oli tutkimusaikavälillä levikiltään alueen suurin sanomalehti. Sen uutis- ja mielipidekirjoittelu tuo laajasti esiin keskusteluun osallistuvat tahot sekä ne areenat ja ympäristöt, joissa keskustelua kyläkouluista käytiin. Median merkitystä poliittisten kysymysten esiin nostajana ja osittain myös keskustelun suunnan ja teemojen määrittäjänä voi

pitää keskeisenä.[17] Valtakunnallista keskustelua tarkastellaan eduskunnan digitoitujen keskustelupöytäkirjojen (täysistuntojen pöytäkirjat), kansanedustajien laatimien kirjallisten kysymysten ja aloitteiden sekä hallitusten esitysten kautta. Eduskunnassa pidetyillä julkisilla puheenvuoroilla, kysymyksillä ja aloitteilla pyritään lähtökohtaisesti vaikuttamaan poliittisen päätöksenteon agendaan ja ihmisten mielipiteisiin, vaikka itse päätöksentekoon niillä ei katsota juuri olevan vaikutusta.[18] Sanomalehtiaineistot ja eduskuntakeskustelut ovat luonteva tapa päästä kiinni kyläkoulukeskustelun politisoitumiseen. Samalla julkinen mediakeskustelu ja eduskunnassa käyty keskustelu peilaavat ja ruokkivat toisiaan.

Aineistohaut on tehty sekä eduskunta- että sanomalehtiaineistojen kohdalla hakusanalla ”kyläkoulu*”. *Karjalaisen* Kaiku-hakupalvelussa osumia tuli vuosina 1960–1999 yhteensä 2 990, jotka jakautuvat eri vuosille kuvion 1 mukaisesti. Eduskunnan valtiopäiväasiakirjojen haut on suoritettu pääasiassa eduskunnan digitoidut valtiopäiväasiat ja -asiakirjat -hakupalvelun kautta, jonka tukena on hyödynnetty Aalto- ja Helsingin yliopistojen SeCo-tutkimusryhmän kehittämää eduskunnan avoimien aineostojen älykästä hakua Parlamenttisampoa. Eduskunta-aineistoon kertyi kaikkiaan 161 aineistokatkelmaa. Politiikka-analyysin konkreettisena työkaluna on hyödynnetty sisällönanalyysia, jonka tarkoituksena on kuvata tutkittavaa ilmiötä ja ilmiön ominaispiirteitä.[19] Toteutamme sisällönanalyysia aineis-

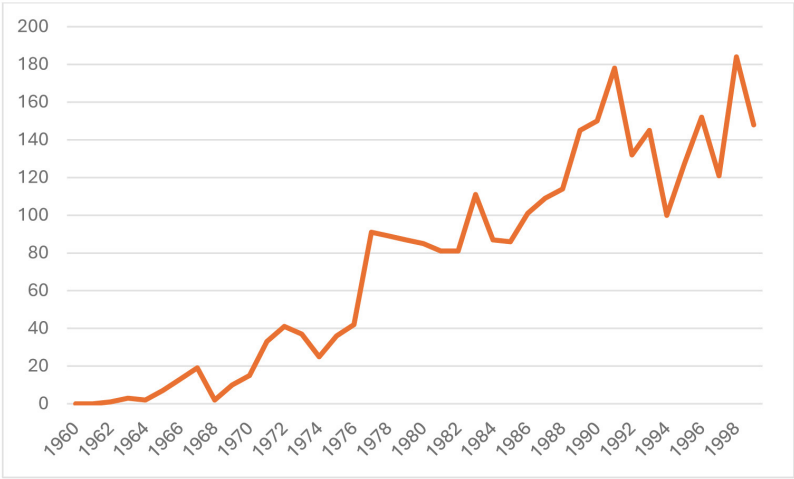

Kuvio 1. *Kyläkoulukäsitteen esiintyminen sanomalehti Karjalaisen kirjoittelussa vuosina 1960–1999.*

tolähtöisesti niin, että eduskuntakeskusteluista ja sanomalehtiaineistosta on tarkasteltu kyläkoulukäsitteen käytön poliittisuuden ilmentymiä, jotka olemme luokitelleet poliittisuuden kolmeksi tasoksi: julkinen valta, puoluepolitiikka ja kansalaisyhteiskunta.

Maaseudun kouluja ja kyläkouluja on tutkittu ja niitä sivutaan eri tieteenaloilla, mutta lähihistoriallista pitkän aikavälin analyysia kyläkouluista ja niihin liittyvästä yhteiskunnallisesta keskustelusta ei ole juurikaan tehty. Huomion kiinnittäminen kyläkoulun käyttöön poliittisena käsitteenä korostaa maaseudun koulujen merkitystä omana erityisenä lähihistoriaan kiinnittyvänä tutkimuskohteenaan. Suomessa on vankka kouluhistoriallinen perinne, jossa maaseudun kouluja on tarkasteltu muun muassa osana kansakoululaitoksen, oppivelvollisuuden kehityksen ja koulutuksellisen tasa-arvon historiaa.[20] Ajankohtaisena koulutuspoliittisena ja pedagogisena kysymyksenä maaseudun pieniä kouluja on eurooppalaisessa kontekstissa tutkittu etenkin koulujen lakkautusten, koulutuksen laadun ja opetuskäytäntöjen sekä koulun ja yhteisön suhteen näkökulmista.[21] Suomessa tutkimuksen kiinnostuksenkohteina ovat olleet muun muassa koulujen lakkauttaminen[22] ja lakkauttamisten vaikutus kylien väestökehitykseen[23], lakkautettujen koulujen fyysinen ja kokemuksellinen merkitys[24] sekä kouluverkon suunnittelu[25].

Artikkeli etenee siten, että seuraavat neljä lukua ovat empiirisen aineiston analyysia. Tarkastelemme kronologisesti edeten kyläkoulukeskustelun eri elementtejä ja vaiheita sekä taustoitamme kyläkouluverkoston historiallista kehitystä. Lopuksi kokoamme pohdintaluvussa yhteen kyläkoulukeskustelun politisoitumisen eri tasot.

Kyläkoulujen ensimmäinen lakkautusaalto

Oppivelvollisten määrä kasvoi 1950-luvun lopulle asti, jolloin ensimmäisiä kouluja oltiin jo lakkauttamassa.[26] Monet alkuvaiheessa lakkautetuista kouluista olivat yksiopettajaisia niin sanottuja supistettuja kansakouluja, joita oli tyypillisesti perustettu vanhojen koulupiirien katvealueille, joissa kulkuyhteydet olivat vaikeat, majoituksen järjestäminen oli ongelmallista tai oppilasmäärät olivat poikkeuksellisen suuria. Nämä koulut olivat usein alun alkaenkin tarkoitettu väliaikaisiksi ja toimivat vuokratiloissa. Kuntien lakkauttaessa kyläkouluja niiden määrä laski Suomessa 1960-luvun aikana

42 %. Muutos oli merkittävä kaikkialla Suomessa, mutta suhteellisesti eniten koulujen lukumäärä väheni Oulun läänissä (57 %), Keski-Suomen läänissä (50 %) ja Vaasan läänissä (49 %). Lukumääräisesti pudotus oli suurin Turun ja Porin läänissä, jossa oli 1970-luvun alussa 422 koulua vähemmän kuin kymmenen vuotta aiemmin. Vuosittaiset lakkautusluvut olivat korkeita. Esimerkiksi vuonna 1967 Suomessa lakkautettiin 300 koulua, joka oli yli 6 % kaikista kansakouluista kansalaiskoulut mukaan lukien.[27] Aikakaudesta 1960-luvulta 1980-luvulle puhutaan hyvinvointivaltion rakentamisen aikakautena, jolloin julkisen vallan (valtion) ohjaus niin koulutuspolitiikassa kuin muillakin politiikan osa-alueilla oli suurta. Koulutuspolitiikassa tämä tarkoitti painopisteen siirtymistä kaupunkialueille, jonne maan sisäinen muuttoliike yhteiskunnan rakennemuutoksen myötä suuntautui.[28]

Kyläkoulun käsite ilmaantui *Karjalaisen* kirjoitteluun ja eduskunta-aineistoihin samaan aikaan kun kansakoulujen lukumäärä alkoi laskea. Ensimmäisen kerran kyläkoulun käsite esiintyi eduskunnan aineistoissa vuonna 1960, jolloin Lars Lindeman ja kaksi muuta SDP:n suomenruotsalaista kansanedustajaa laativat toivomusaloitteen kansakoulujen valtionapuun oikeuttavien oppilasmäärien alentamisesta.[29] Kyseinen aloite on nähtävä reaktiona syntyvyyden ja oppilasmäärien laskuun sekä sitä seuranneeseen kansakoulujen lakkauttamiseen. Toinen tekijä, joka nosti kyläkoulut 1960-luvulla poliittiseen ja julkiseen keskusteluun, oli peruskoulu-uudistus, jonka suhteen puolueiden intressit vielä vuosikymmenen alussa poikkesivat toisistaan. Periaatepäätös peruskouluun siirtymisestä tehtiin eduskunnassa vuonna 1963 ja laki koulujärjestelmän perusteista (467/1968) säädettiin viisi vuotta myöhemmin. Käytännössä peruskoulujärjestelmään siirryttiin kunnissa asteittain pohjoisesta etelään vuosina 1972–1977.

Kyläkoulujen ensimmäisen lakkautusaallon 1960-luvulla sekä 1970-luvun alussa peruskouluun siirtymisen yhteydessä voi nähdä suunnitteluyhteiskunnan rationaalisena toimenpiteenä, jossa toisen maailmansodan jälkeen suurten ikäluokkien myötä ylimitoitetuksi paisunut kouluverkosto palautettiin poikkeusoloista ”normaaliaikojen” tilaan. Kuten Ville Okkonen on todennut, kunnilla oli paikallis- ja aluetasolla merkittävä vastuu koulu-uudistuksen toteuttamisessa.[30] Peruskouluun siirtymiseen liittyneissä koulu- ja toimeenpanosuunnitelmissaan ne ennakoivat oppilasennusteisiin nojautuen tulevaa koulupaikkojen ja kouluyksiköiden tarvetta ja päätyivät usein kouluverkon uudelleenjärjestelyn yhteydessä lakkauttamaan useita maaseutukouluja samalla kertaa.

Myös sanomalehti *Karjalaisen* kirjoittelussa tilanne näyttäytyi lähinnä pragmaattisena suunnittelukysymyksenä, eivätkä yksittäisten koulujen lakkauttamiset nousseet 1960-luvulla tai 1970-luvun alkuvuosina laajempaan keskusteluun. Kyläkouluja ei liitetty osaksi kylien kehittämistä ja tulevaisuutta koskevaa keskustelua, kuten myöhemmin 1970-luvulla. Pohjois-Karjalassa muuttoliike syrjäkyliltä kuntakeskuksiin, maakunnan keskukseen Joensuuhun, Etelä-Suomeen ja Ruotsiin oli kiivaimmillaan 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa[31], mikä heikensi maaseutukylien asemaa suhteessa kasvaviin kaupunkialueisiin. Luottamus kylien ja maatalouselinkeinon tulevaisuuteen oli heikentynyt. Kyläkoulujen lakkauttamiseen suhtauduttiin sanomalehti *Karjalaisen* kirjoittelun perusteella ikävänä tosiasiana, johon ei voinut vaikuttaa. *Karjalainen* kirjoitti huhtikuussa 1970: ”Kyläkoulujen toiminnan sammuminen koetaan raskaana mutta väistämättömänä pahana, joka kuuluu oleellisesti nykyaikaan.”[32] Kun koulun oppilasmäärä laski alle valtionavun rajan, oli kunnan ”pakko” lakkauttaa koulu.

Ensimmäistä lakkautusaaltoa voi tarkastella myös kuntien koulupolitiikan aiempia vaiheita vasten. Maaseudun kouluverkostosta oli muodostunut poikkeuksellisen tiheä nimenomaan valtion voimakkaan poliittisen ohjauksen ja oppivelvollisuuskouluun liittyvän lainsäädännön seurauksena. Ajatus kansanopetuksen alueellisesta saavutettavuudesta oli peräisin ajalta ennen hyvinvointivaltion syntyä ja sitä kohti oli pyritty niin vuoden 1898 piirijakoasetuksessa, jossa säädettiin koulumatkojen enimmäispituudesta, kuin vuoden 1921 oppivelvollisuuslaissa. Monissa kunnissa lainsäädännön mahdollistamia joustoja ja siirtymäaikoja oli käytetty kustannusten välttämiseksi aktiivisesti hyväksi ja koulujen perustamiseen oli ryhdytty vasta pakon edessä.[33] Vuoden 1957 kansakoululain (247/1957) mukaan koulupiirit oli muodostettava niin, ettei oppilaiden koulumatka ollut yleensä viittä kilometriä pidempi, ja piiri oli perustettava, jos kouluun tulevia lapsia oli vähintään 27 tai harvaanasutuissa kunnissa 20. Tiukat oppilasrajat olivat tehokas velvoite koulujen perustamiseen, mutta syntyvyyden käännyttyä laskuun ja oppilaiden määrän vähentyessä kunnat saattoivat hyödyntää niitä tehokkaasti myös toiseen suuntaan. Kansakoulujen nopea väheneminen 1960-luvulla kertonee siitä, ettei kunnissa minimioppilasmäärien alittuessa juurikaan aikailtu ennen koulujen lakkautus- tai yhdistämisprosesseihin ryhtymistä.

Toisaalta pakkoon tai välttämättömyyteen nojaavaa retoriikkaa voi pitää keinona epäpolitisoida pienten ja syrjäisten maaseutukoulujen lakkauttami-

nen demografisten muutosten edellyttämäksi toimenpiteeksi. Hyvinvointivaltion rakentamisvaiheessa 1960-luvulla näkemykset yhdyskuntarakenteen kehittämisen suunnasta ja kehitysaluepolitiikan painotuksista erosivat puolueiden välillä. Maalaisliito/keskusta suosi syrjäseutuja ja korosti maaseudun ja kaupungin vuorovaikutusta, mutta 1966 eduskuntavaalivoiton myötä vallankahvaan päässeet sosiaalidemokraatit painottivat maakuntakeskusten kasvua ja niiden palvelurakenteen kehittämistä.[34] Syrjäisen maaseudun palveluiden karsiminen ja resurssien keskittäminen muuttovoittoisille alueille olivat siten poliittisia päämääriä, jotka kyläkoulujen kohdalla osittain verhoutuivat koulutuspoliittisen suunnittelukielen alle.

Samaan aikaan koulu-uudistuksesta käyty keskustelu nosti esiin maaseudun koulukysymystä. Maalaisliitto-keskustan kanta koulu-uudistukseen ei vielä 1960-luvun alussa ollut yhtenäinen, sillä uudistusta pidettiin Suomelle liian kalliina. Kuitenkin jo vuoden 1962 puolueohjelmassaan se asettui yhdeksänvuotisen peruskoulun kannalle. Vuosikymmenen edetessä puolue ajoi peruskoulun yläasteen perustamista jokaiseen kuntaan sekä kaikille lapsille mahdollisuutta käydä kyläkoulua kuusi ensimmäistä kouluvuottaan.[35] Erityisesti puolueen itä- ja pohjoissuomalaiset edustajat tarkastelivat koulu-uudistusta kaupungistumisen tuomien ongelmien sekä haja-asutusalueiden lasten muita heikompien koulunkäyntiolosuhteiden kautta. Heidän näkökulmastaan koulu-uudistus ja siihen liittynyt kaikille yhteinen kuusivuotinen kansakoulu/ala-aste edistivät kyläkoulujen säilymistä toisin kuin kokoomuksen ajama malli, jossa maaseudulle olisi perustettu lisää yksityisiä oppikouluja.[36]

Alueellisen tasa-arvon lähestymistapa olikin keskustapuolueen vaikutuksesta peruskoulu-uudistuksessa vahvasti läsnä. Keskustan vaatimuksesta uudistus toteutettiin harvaanasuttuja alueita suosivalla tavalla pohjoisesta etelään. Puolue piti tiukasti kiinni esimerkiksi yläasteiden perustamiseen, pienten koulujen oppilasrajoihin ja koulukuljetuskustannusten valtionapusäädöksiin liittyvistä vaatimuksistaan.[37] Vaikka 1960-luvulla ja 1970-luvulla peruskoulu-uudistuksen myötä kunnissa tehdyt koulupoliittiset ratkaisut vähensivät merkittävästi koulujen lukumäärää, oli maaseudun kouluverkosto peruskouluun siirtymisen jälkeen edelleen tiheä ja, kuten Sirkka Ahonen[38] on todennut, yleisenä linjana Suomessa oli lähikoulujen säilyttäminen. Maaseudun pienten koulujen ensimmäinen lakkautusaalto ei tarkoittanut tasa-arvon kannalta yksiselitteisesti perusopetuksen saavutettavuuden tai etenkään sen laadun heikkenemistä. Koulukuljetusten

kehittyminen lyhensi koulumatka-aikoja, ja pätevien opettajien saaminen vähemmän syrjäisiin, rakennuksiltaan parempikuntoisiin kouluihin helpottui. Myös viimeisistä supistetuista kansakouluista luovuttiin peruskoulu-uudistuksen kynnyksellä. Opetusministeriön asettama Pienten koulujen työryhmä[39] totesikin vuoden 1976 mietinnössään, ettei koulun lakkauttaminen merkinnyt aina koulunkäyntiedellytysten heikentymistä, vaan joskus jopa paranemista.[40]

Kyläkoulukatoon vastataan lainsäädännöllä

Kasvukeskuspolitiikan kritiikki vahvistui 1970-luvulla samalla kun haja-asutusalueiden ja syrjäseutujen asema sai poliittista huomiota. Aluepolitiikka alkoi vuosikymmenen loppua kohden uudistua. Perinteinen teollisuuden tukipolitiikka jäi sivuun ja tavoitteeksi tuli eri alueiden edellytysten turvaaminen ja koko maan alueellisesti tasainen kehitys. Etenkin poliittisessa nosteessa 1970-luvun alussa ollut Suomen Maaseudun Puolue (SMP), mutta myös vasemmistopuolueet, toivat esiin syrjäisen maaseudun ongelmia ja siellä koettua epäoikeudenmukaisuutta.[41] SMP:n kansanedustaja J. Juhani Kortesalmi kritisoi toteutettua alue- ja koulutuspolitiikkaa:

> SMP:n mielestä maassamme on harjoitettu virheellisen kehitysaluepolitiikan ohella myös virheellistä koulutuspolitiikkaa, ja me olemme kiinnittäneet huomiota monien pienten koulujen mielestämme tarpeettomaan ja epäasialliseen lakkauttamiseen. Olemme korostaneet sitä, että juuri pienet kyläkoulut ovat olleet paikkakuntansa keskeisimpiä kulttuuriravinnon tarjoajia ei ainoastaan opetuksen, vaan muunkin kulttuuritoiminnan ja harrastustoiminnan yhteydessä. Tarpeettoman paljon on näitä pieniä kouluja lakkautettu ja vaikeutettu maaseudun asukkaitten elämää ja sivistystyötä siellä.[42]

Kansanedustajat näkivät lakkautusten seurausten konkretisoituvan harvaan asutulle maaseudulle tyypillisissä pitkissä välimatkoissa. Heikki Kainulainen (SMP) Mikkelin vaalipiiristä kuvasi pienten lasten olevan jopa kolmituntisiksi kasvaneiden koulumatkojen vuoksi ”fyysisesti väsyneitä ja myös henkisesti turtuneita”[43]. J. Juhani Kortesalmi korosti lähellä sijaitsevan koulun kasvatuksellisia ja pedagogisia etuja:

> Myös lapsen turvallisuuden, kehityksen ja kasvatuksen sekä oppimiskyvyn kannalta pienet kyläkoulut ovat edullisimpia. Ne ovat kasvatuksen kannalta parempi vaihtoehto kuin se, että pienet lapset raahataan kodeistaan pitkille koulukyytitaipaleille vietäviksi asutuskeskusten suuriin massakouluihin.[44]

Hyvinvointivaltion vahva alue- ja sosiaalipoliittinen eetos näkyivät pyrkimyksenä turvata kyläkoulujen asemaa lainsäädäntöä muuttamalla. Kyläkoulujen kohtaloa pidettiin 1970-luvulla ensisijaisesti ylhäältä ohjattavana ja lainsäädännön kautta ratkaistavana kysymyksenä. Kansakouluasetuksessa (321/1958) ja sittemmin peruskouluasetuksessa (443/1970) sekä niihin tehdyissä muutoksissa määriteltiin 1-, 2- ja useampiopettajaisten koulujen valtionapuun oikeuttavat vähimmäisoppilasmäärät, joiden alentamisesta tuli vuosiksi eduskunnan kestopuheenaiheita. Vuoden 1972 asetusmuutoksilla kaksiopettajaisten koulujen vähimmäisoppilasmäärää alennettiin 23:sta oppilaasta 16:een. Yksiopettajaisten koulujen raja säilytettiin pedagogisista syistä edelleen 13 oppilaassa, mutta laskettiin myöhemmin 1970-luvulla kuuteen oppilaaseen. Samassa yhteydessä kaksiopettajaisten koulujen raja laskettiin 12 oppilaaseen ja käyttöön tuli niin kutsuttu armovuosijärjestelmä, jossa valtionavun maksamista oli mahdollista jatkaa kolme vuotta vähimmäisoppilasmäärän alittumisen jälkeen.

Vaikka päätös yksittäisen koulun lakkauttamisesta tehtiin aina kunnassa, oli opettajien palkkaukseen, majoitus- ja kuljetusmenoihin sekä muihin käyttömenoihin suunnattu korvamerkitty valtionapu 1980-luvulle asti valtiolle tehokas maaseudun kouluihin kohdistuva ohjauskeino, jota opetusministeriö pääasiassa sosiaalidemokraattisine ja keskustalaisine ministereineen käytti aktiivisesti hyväkseen hidastaakseen maaseudun kouluverkon supistumista. Toisaalta valtionapujärjestelmä oli kunnille nojapuu, jonka varassa ne saattoivat tehdä periaatepäätöksiä koulupiirien säilyttämisestä mahdollisimman pitkään pienenevistä ikäluokista huolimatta. Peruskoulujen valtionapu oli porrastettu kuntien kantokykyluokituksen mukaan, ja parhaimmillaan se kattoi lähes 90 % koulujen käyttömenoista.[45] Valtionapusäännösten muuttamisen myötä kyläkoulujen lakkauttamiset vähenivät selvästi 1970-luvulla. Tähän vaikutti lisäksi peruskoulun tuoma rakenteellinen muutos, jonka myötä osa oppilaista ei enää siirtynyt neljännen luokan jälkeen oppikouluun.

Yleinen poliittinen mielipide oli 1970- ja 1980-luvulla eduskunta-aineistojen ja *Karjalaisen* kirjoittelun perusteella kyläkoulujen säilyttämisen

puolella. Myös opetusministeriön, kouluhallituksen, lääninhallitusten ja kuntien koulutoimien julkisuuteen kantautunut perusviesti oli, että kyläkoulujen kato oli pysäytettävä ja kylien elinvoimaan oli satsattava. Menoperustainen valtionapu antoi kunnille edelleen mahdollisuuden ylläpitää laajaa kouluverkkoa. Valtionapuun oikeuttavia oppilasminimejä laskettiin monin paikoin tarkasti ja yksittäisten kyläkoulujen lakkauttamista venytettiin viimeiseen saakka. Koulupiirien rajoja muutettiin, keskustaajaman kouluun siirrettyjä 5. ja 6. luokan oppilaita siirrettiin takaisin kyläkouluihin ja kouluja muutettiin peruskoulu-uudistuksen hengen vastaisesti takaisin yksiopettajaisiksi. Kuvaava esimerkki löytyy Valtimolta, jossa ”lakkautusuhan piiriin tulevien koulujen toimintaa jatketaan yksiopettajaisina niin kauan, kunnes yksikin oppilas kouluun tulee ja valtionavut koulun ylläpitoon saadaan. Ensi syksynä yksiopettajajaiseksi muuttuu Valtimolla Verkkojoen koulu, joka aloittaa tuolloin viidellä oppilaalla. Seuraavana vuonna oppilaita on luvassa kaksi. Sivakan koulu jatkaa samoin yksiopettajaisena viidellä oppilaalla.”[46]

Kansalaisvaikuttaminen osaksi kyläkoulukeskustelua

Kylien luovuttaneelta vaikuttanut mieliala vaihtui 1970-luvun lopulla aktiiviseen ratkaisujen etsintään sekä kylien omien toimintamahdollisuuksien korostamiseen. Niin kylien asukkaat kuin poliitikotkin katsoivat, että lainsäädännölliset ja hallinnolliset keinot eivät olleet riittäviä kyläkoulujen pelastamiseksi, vaan ne lähinnä siirsivät ongelmia eteenpäin. Rinnalle oli etsittävä muita tapoja muuttaa kehityksen suuntaa. Kyläkoulujen lakkauttamiseen tiivistyi vahvoja kylien identiteettiin ja selviytymiseen liittyviä tunteita. Keskustelua kärjisti osaltaan kuntakeskusten ja syrjäkylien välinen vastakkainasettelu, jota kasvukeskuksien ja kirkonkylien kehittämistä suosinut kehitysaluepolitiikka ja hyvinvointivaltion palveluiden sijoittaminen taajamiin oli voimistanut.[47] Pohjois-Karjalan 1970-luvun voimahahmo, maaherra Esa Timonen piti kyläkouluasiaa esillä julkisuudessa. ”Maaherra Timosen mielestä kunnat ovat tuhlanneet liikaa voimavarojaan taajamien kehittämiseen syrjäkylien kustannuksella. […] Kuntien tulisikin suunnata esim. asuntorakentamista myös sivukyliin. Näin voidaan turvata kyläkoulujen säilyminen ja kylien elinmahdollisuudet.”[48]

Suunnanmuutoksen taustalla vaikuttivat aluepolitiikan uudistuminen, ensiaskeleitaan ottanut maaseutupoliittinen ajattelu sekä öljykriisin vanavedessä vahvistunut maaseutumyönteisyys.[49] Ilmapiirin muutosta konkretisoi moderni kylätoiminta, joka antoi kylille työkaluja taistella koulujen lakkauttamista vastaan. Kylätoimintaa tukivat yhteiskuntamaantieteellisen tutkimuksen ja yhteiskuntasuunnittelun painopisteen siirtyminen pienyhteisöihin sekä kylien alhaalta ylöspäin lähtevään kehittämiseen. Se oli osa laajempaa 1960–1970-luvuilla koettua kansallisyhteiskunnan ja paikallisdemokratian aseman vahvistumista, jossa kaupunkeihin perustettiin muun kansalaistoiminnan vanavedessä asukasyhdistyksiä ja maaseudulle kylätoimikuntia. Sille oli kylissä selkeä sosiaalinen tilaus ja se oli vallitsevan hyvinvointivaltiollisen eetoksen mukaista toimintaa.[50]

Pohjois-Karjalan kylätoiminta laajeni voimakkaasti 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa.[51] Kylätoimikuntien perustamisen kannustimena oli usein uhka kylän koulun lakkauttamisesta. Näin kyläkoulukysymys alkoi politisoitua alhaalta käsin. Esimerkiksi Nurmeksen Kuohatin kylätoimikunta perustettiin vuoden 1980 alussa. Oppilasennusteiden mukaan paikallisen koulun lakkauttaminen oli edessä viiden vuoden kuluttua, joten kyläläiset halusivat toimia hyvissä ajoin ja varmistaa koulunsa jatkuvuuden. Kylätoimikunta ehdotti, että kunta myisi kylältä nimellishintaan tontteja lapsiperheille, ja kyläläiset olivat valmiita jopa adoptoimaan lapsia koulunsa pelastamiseksi.[52] Moni pohjoiskarjalainen kyläkoulu sai jatkoaikaa kylätoimikunnan ansiosta.[53]

Kylien kehittämis- ja tutkimushankkeilla, kuten Koulu kylän keskuksena -projektilla tavoiteltiin koulun ja kyläyhteisön suhteen tiivistämistä sekä kyläkoulujen kehittämistä monitoiminnallisiksi kyläkeskuksiksi.[54] Eduskunnassa keskusteltiin valtionavun ulottamisesta koulurakennuksessa tapahtuvaan muuhun toimintaan, kuten aikuisopetukseen ja nuoriso- ja kulttuuritoimintaan.[55] Kansanedustajat toivat esiin myös kyläkoulujen opettajien erikoistumislinjan, johon ”pitäisi valita opettajat, jotka todella haluavat työskennellä kyläyhteisössä ja kykenevät tuota toimintaa sitten organisoimaan niin, että koulusta muodostuu alueen elävä monitoimikeskus”[56]. Maaseutunostalgia ja ihanteellinen kuva kouluista ja opettajista kylien henkisen elämän keskipisteinä korostui monissa puheenvuoroissa.

> Kyläkoulu on kaikinpuolisesti paras ratkaisu niin opintien ensiaskelten ottajan turvallisuuden kannalta kuin myös koko kyläkunnan kannalta, sillä kylä ilman

> koulua on kuin keskuksensa, sydämensä menettänyt. Kyläkoulustahan säteilee monenlaisia vaikutteita ympäristön elämään, siellä voidaan kokoontua erilaisten harrastusten merkeissä, mikä osaltaan lisää kyläläisten yhteenkuuluvuuden henkeä ja auttaa myös viihtymään paremmin.[57]

Vaikka syrjäkylien väestökato jatkui, pääsi niiden ääni osin SMP:n nousun ansiosta esiin julkisuudessa. Lisäksi kylien edustajien asema kunnallispolitiikassa oli kaiken kaikkiaan edelleen vahva, mikä ylläpiti kylien asukkaiden mielipiteiden painoarvoa kamppailuissa yksittäisten koulujen säilymisestä. Toisaalta se, että kylät pitivät tiukasti kiinni kouluistaan ja sitä kautta identiteetistään kiristi maaseutukylien keskinäisiä suhteita. Nurmeksessa 1970-luvun jälkipuolella käyty ”koulusota” Salmenkylän ja Pennasenvaaran koulun kohtalosta sai valtakunnallista huomiota ja siitä uutisoitiin *Iltalehteä* ja *Helsingin Sanomia* myöten.[58] Koulut sijaitsivat samassa kylässä viiden kilometrin päässä toisistaan ja oli selvää, ettei näin lähekkäin tarvittu kahta koulua. Kouluasiassa näkyvä toimija oli Salmenkylään 1978 perustettu kylätoimikunta, joka esitti molempien koulujen säilyttämistä. Lopputuloksena Pennasenvaara liitettiin vuonna 1980 rakennuksiltaan parempikuntoisemman Salmenkylän koulun koulupiiriin.[59]

Hyvinvointivaltion suunnanmuutos ja koulutuspolitiikka

1980-luku oli maaseudulle myönteisen tulevaisuudenkuvan aikaa, mitä siivittivät väestökadon tasaantuminen, maatalouden uudistuminen, kotimaista ruuantuotantoa tukenut maatalouspolitiikka tukijärjestelmineen sekä hyvinvointivaltion palveluiden ja kehitysaluepolitiikan laajeneminen.[60] Kunnat hyödynsivät aktiivisesti aluepolitiikan suomia mahdollisuuksia ja kiinnittivät aiempaa enemmän huomiota maatalouselinkeinon ja maaseutukylien kehittämiskysymyksiin. Kyläkoulujen kohdalla tämä näkyi lakkauttamistahdin hidastumisena. Pohjois-Karjalassa läänin ja kuntien virkamiehet esittivät julkisuudessa kannanottoja, joiden mukaan enimpien koulukuolemien uskottiin olevan takana. *Karjalaisen* haastattelussa elokuussa 1984 lääninhallituksen kouluosaston osastopäällikkö Esa Rättyä totesi, kuinka kyseisenä syksynä läänin alueella tullaan sulkemaan vain kolme koulua: ”Läänin, kuntien ja etenkin kylien sitkeä uurastus viimeisen viiden vuoden aikana on selvästi tuottanut tulosta. Haja-asutus-

alueita on yritetty elvyttää ja pitää hengissä, ja tulokset ovat nyt nähtävissä. Ainakin kymmenen varmaa koulukuolemaa on yhteisillä voimanponnistuksilla estetty."[61] Rääkkylässä puolestaan koulutoimenjohtaja myönsi, että pienet kyläkoulut ovat taloudellisia rasitteita, mutta niitä "pidetään kuitenkin maaseudun elinehtoina"[62].

Muutoksen merkkejä oli kuitenkin ilmassa hallintojärjestelmien hajauttamiseen ja talouspoliittiseen liberalismiin liittyvien ajatusten rantautuessa Suomeen.[63] Kun valtiovalta ja sen avokätisen valtionosuusjärjestelmän varassa operoineet kunnat vielä 1970-luvulla ja 1980-luvun alkupuolella toimivat proaktiivisesti kyläkoulujen säilyttämisen puolesta, alkoi asetelma muuttua 1980-luvun lopulta lähtien. Valtionosuusjärjestelmän heikkouksia, kuten byrokraattisuutta ja tehottomuutta, oli kritisoitu jo 1970-luvulla. Laajaa poliittista tahtotilaa tai välttämätöntä tarvetta uudistuksen toteuttamiseksi ei kuitenkaan ollut löytynyt[64], ja valtionosuuksien suhteellisen osuuden kasvu kuntien rahoituksesta jatkui Suomessa 1990-luvun alkuun. Paineet uudistukseen kuitenkin kasvoivat, ja sitä lähti toteuttamaan Harri Holkerin sinipunahallitus (1987–1991).

Kokoomuspuolueen ja elinkeinoelämän kritiikki julkisen sektorin kasvua kohtaan kulminoitui viimeistään 1990-luvun laman myötä poliittisen tahtotilan muutokseksi, jossa keynesiläisestä suhdanteita ja elintasoeroja tasoittavasta talouspoliittisesta ajattelusta siirryttiin kohti uusliberalistista talousajattelua.[65] Koulutuspolitiikan kohdalla tämä tarkoitti koulutuksen sopeuttamista uuden julkisjohtamisen opin mukaisesti tulosvastuuseen ja kilpailukyvyn palvelemiseen. Suomi seurasi hyvinvointivaltion uudelleen muotoilussa ja uuden julkisjohtamisen mallin käyttöönotossa kansainvälisiä trendejä, mikä merkitsi leikkauksia ja julkisen vallan toimijoiden välisten suhteiden uudelleen määrittelyä.[66] Koulutuspolitiikassa tämä hyvinvointivaltion suunnanmuutos näkyi konkreettisesti siinä, että vuonna 1993 voimaan astuneiden kuntien valtionosuuslain (688/1992) sekä opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain (705/1992) myötä valtionosuudet eivät määräytyneet enää todellisten käyttökustannusten mukaan vaan tuntikehyksen ja opetusryhmien mukaan määräytyvin laskennallisin perustein.[67]

Valtionosuusjärjestelmän muutosta koskevat huhut ja suunnitelmat lisäsivät kansalaisten ja joidenkin poliitikkojen huolta kyläkouluista ja maaseudun elinvoimasta: "[T]ämä on hyvin ongelmallista laaja-alaisten ja harvaan asuttujen kuntien kohdalla, jos tähän suuntaan mennään. Se

merkitsisi esim. tappotuomiota aika monelle kyläkoululle ja monia muita vaikeuksia juuri harvaan asutuissa laaja-alaisissa kunnissa lähinnä kehitysalueilla ja muuallakin maassa", totesi keskustan kansanedustaja Hannele Pokka eduskunnassa syksyllä 1987. Kun suunnitelmissa siirryttiin toteutukseen, ja kuntien koulutoimen säästöt alkoivat konkretisoitua, voimistui kritiikki valtiollisia ja kunnallisia päättäjiä kohtaan. Kyläkouluista ei kamppailtu enää samassa rintamassa julkisen vallan kanssa, vaan vastakkainasettelu kylien asukkaiden sekä poliittisten päätöksentekijöiden ja kuntien virkamiesten välillä alkoi kärjistyä. "Maaseudunkin asukkaat ovat tämän kaupungin tasavertaisia veronmaksajia eivätkä he salli sitä, että kaupunki riistää keinotekoisilla perusteilla heiltä viimeisenkin palvelun, koulun"[68], muotoili Nurmeksessa kyläkoulujen äänitorveksi noussut opettaja Matti Hiltunen *Karjalaisessa* vuoden 1990 lopulla.

Kouluverkon kannalta olennaista oli valtionosuuksien painopisteen siirtyminen opetus- ja kulttuuritoimesta yleiseen valtionosuuteen, mikä lisäsi kuntien vapautta käyttää valtionosuudet parhaaksi katsomallaan tavalla lain määräämin reunaehdoin. Kuntien kouluverkon perusteella valtionapuun saama korotuksen sisällyttäminen lakiin oli kuitenkin vielä tässä vaiheessa konkreettinen signaali valtionhallinnon tahtotilasta varmistaa, etteivät "muutokset johtaisi maan koulu- ja oppilaitosverkoston harvenemiseen"[69]. Opetusministeriössä valtionosuusuudistusta oli vastustettu sekä sen kouluverkolle mahdollisesti aiheuttamien seurausten että ministeriön ohjausvallan heikentymisen vuoksi.[70] Valtionosuusuudistuksen valmisteluvaiheessa vuonna 1990 Holkerin hallituksen opetusministerit Christoffer Taxell (RKP) ja tämän seuraaja Ole Norrback (RKP) totesivat kirjalliseen kysymykseen osoitetuissa vastauksissaan, että "on tarpeen, että valtionosuusjärjestelmän avulla tuetaan omaksuttua koulujen säilyttämiseen tähtäävää linjaa"[71]. Uusliberalistinen talouspolitiikka ja ajautuminen lamaan alkoivat kuitenkin yhä selvemmin vaikuttaa koulutuspoliittisissa ratkaisuissa. Vuonna 1993 annettiin lakimuutos, jonka mukaan valtionapua ei enää myönnetty koulujen pieniin peruskorjaushankkeisiin. Samana vuonna voimaan tulleessa peruskoululaissa kunnille annettiin vapaus päättää omista koulupiirijaoistaan. Vuonna 1995 voimaan tulleessa opetustoimen rahoituslain muutoksessa siirryttiin opetusryhmäperusteisesta laskutavasta puhtaasti laskennalliseen yksikköhintaan ja oppilaskohtaisiin tunnuslukuihin (261/1995).[72] Vaikka kouluverkkokerroin säilyi, oli muutos merkittävä askel siihen suuntaan, etteivät rahoitussäännökset "ratkaise

kouluverkon rakennetta, vaan että ratkaisut tehdään toiminnallisen tarkoituksenmukaisuuden perusteella”[73].

Valtakunnanpoliittisen ilmapiirin muutos kyläkoulujen kohdalla näkyi pääministeri Esko Ahon johtaman punamultahallituksen (1991–1995) opetusministeri Riitta Uosukaisen (1991–1994) lausunnoissa. Vastauksessaan SMP:n Sulo Aittoniemen Parkanon Soljan koulua koskevaan kirjalliseen kysymykseen[74] Uosukainen totesi, ettei kyläkoulujen lukumäärää ole syytäkään yrittää pitää vakiona. ”Hallitus pyrkii edelleen valmistelemaan sellaisia toimenpiteitä ja lainsäädäntötoimia, jotka eivät estä jäljelle jäävän maaseudun kehittymistä ja monipuolistumista. Lopullinen päätösvalta ja vastuu koulujen lakkautuspäätöksistä ja säästötoimenpiteistä on kuitenkin kunnilla.” Niin lainsäädännössä kuin poliittisessa retoriikassa vastuu kyläkouluista oli siirtymässä kunnille, joihin myös kyläkoulujen lakkauttamista koskeva kritiikki kohdistui aiempaa voimakkaammin. Vaikka pääosa kritiikistä tuli oppositiosta (SMP, Vihreät, Vasemmistoliitto), ei kyläkoulukysymyksessä voi eduskunta-aineistojen perusteella osoittaa yksiselitteistä hallitus-oppositio- tai vasemmisto-keskusta-oikeisto-asetelmaa. Kyläkoulujen asemaan vaikuttavista valtionosuusjärjestelmän muutoksista sekä säästöistä olivat eri hallituksissa päättämässä kaikki suurimmat puolueet.

Kyläkoulujen puolestapuhujana eduskunnassa alkoi Paavo Lipposen I ja II hallituksen (1995–2003) aikana profiloitua keskustan kansanedustaja (1999–2011) Lauri Oinonen Keski-Suomen vaalipiiristä. Oinonen korosti kyläkoulujen merkitystä kylien ”henkisen elämän keskuksina” sekä painotti niiden olevan, toisin kuin lyhytkestoiset EU-projektit, parasta maaseutupolitiikkaa. Kirjallisissa kysymyksissä kyläkouluja nostivat keskusteluun opposition edustajina myös keskustan Liisa Hyssälä, kristillisten Leena Rauhala ja keskustan Seppo Lahtela, jotka hekin hyödynsivät perinteisiksi muodostuneita maaseudun autioitumiseen ja palvelurakenteeseen sekä kylien yhteisöllisyyteen liittyviä argumentteja. Erona aiempien vuosikymmenten ”koulu kylän sydämenä” -retoriikkaan kyläkoulut liitettiin nyt 1980-luvun lopulta lähtien muotoutuneeseen uuteen maaseutupolitiikkaan, jossa maaseutua ei nähty vain maatalous- ja aluepolitiikan sektoreiden kautta, vaan laajasti sen asukkaiden, palveluiden, elinkeinojen ja elinvoiman näkökulmasta.[75]

”Kyläkoulupuolueen” kritiikkiin oli hallituksen taholta helppo vastata viittaamalla valtionosuuslainsäädäntöön sisältyvään kouluverkkokertoimeen ja painottamalla koulujen lakkautusten olevan kuntien omassa har-

kinnassa. Kokoomuslaisen opetusministerin (1994–1999) Olli-Pekka Heinosen mukaan ”järjestelmää on pyritty rakentamaan niin, että kouluverkkoa, joka meillä on nähty arvokkaana asiana, kyettäisiin säilyttämään”[76]. Eräänlaisena kyläkoulujen etujen puolustajana profiloitunut sosiaalidemokraattinen opetusministeri Maija Rask puolestaan vetosi hallituksen hyvään tahtoon: ”nehän [perusopetukseen budjetoidut rahat] eivät ole korvamerkittyjä, mutta moraalisesti ne on korvamerkittyjä hallituksessa”[77].

Koulujen lakkauttamista koskevan eduskuntakritiikin kohdistuessa aiempaa enemmän kuntiin sai eduskunnan kyläkoulukeskustelu yhä arvolatautuneempia piirteitä. Kuntien syytettiin lakkauttavan kouluja väärin perustein korostamalla taloudellisia arvoja ja lyhyen tähtäimen säästöjä lasten hyvinvoinnin sijaan. Kuntien syytettiin ottaneen kyläkoulut poliittisten valtapelien pelinappuloiksi ja harjoittavan suunnittelematonta koulupolitiikkaa. Esimerkiksi keskustan edustaja Jukka Vihriälä totesi perusopetuksesta tehdyn välikysymyskeskustelun yhteydessä vuonna 1998:

> On valitettavaa, että eräissä kunnissa on meneillään todellinen keskittämisvimma, ja minä uskon, että tämä koskee Suomen moniakin kuntia poliittiseen väriin katsomatta. Lakkauttamisia perustellaan aina syntyvillä kustannussäästöillä, mutta kylän ja kaikkein tärkeimmän, lapsen, näkökulmaa ei näissä asioissa kovin paljon tunnuta ajattelevan.[78]

Kuntien päätöksenteossa ja koulutuspolitiikassa 1990-luvun kuluessa tapahtunut muutos oli tosiasia, jossa verotulojen väheneminen ja valtionosuuksien leikkaukset yhdessä lisääntyneen koulupoliittisen vallan ja vastuunkannon kanssa aiheuttivat paikoin paniikinomaisia ratkaisuja. Koko maan mittakaavassa koululakkautusten ”huippuvuosia” 1990-luvulla olivat vuodet 1992 (106), 1993 (163) ja 1999 (136).[79] Vaikka lukemat eivät määrällisesti tai suhteellisesti yltäneet 1960-luvun lukemiin, tuli koulujen lakkauttamisista eräänlainen muoti-ilmiö, jossa lakkautuksia ei aina perusteltu riittävästi ja jossa säästölaskelmat olivat ylioptimistisia tai puutteellisesti toteutettuja.

Kyläkoulukeskustelua kolmella tasolla

Artikkelissa on tarkasteltu kyläkouluista 1960–1990-luvuilla käytyä sanomalehti- ja eduskuntakeskustelua. Kyläkoulun käsite politisoitui 1960-lu-

vun alussa, jolloin maaseudun pienten koulujen ensimmäinen lakkautusaalto alkoi ja kyläkoulujen merkitystä alettiin tarkastella maaseutukylien kehityksen ja tulevaisuuden kontekstissa. Koulukeskustelun politisoitumisen voidaankin katsoa kulminoituneen koko tarkastelujakson ajan kyläkoulujen lakkauttamiseen tai sen uhkaan.

Kyläkoulun käsite politisoitui osana suomalaisesta hyvinvointivaltiosta ja koulutuksen alueellisesta tasa-arvosta käytyä määrittelykamppailua. Hyvinvointivaltio itsessään on poliittinen projekti, ja siihen liittyvät päätökset ja toimenpiteet toteutuvat aina ajassa vallitsevassa poliittisessa ilmapiirissä.[80] Kyläkoulukeskustelu ei tee tästä poikkeusta. Vaikka kyläkouluja lakkautettiin runsaasti jo 1960-luvulla, vallitsi Suomessa 1980-luvulle asti laaja poliittinen konsensus siitä, että kyläkoulut ovat osa universaalin hyvinvointivaltion tasa-arvoistavaa toimintaa ja että kyläkoulujärjestelmän olemassaolo pitää turvata. 1980-luvun lopulla käynnistyi julkisen sektorin roolin kaventamista tavoitellut poliittinen suunnanmuutos, joka talouslaman siivittämänä alkoi karsia hyvinvointivaltion palveluita. Poliittiselle näyttämölle astui tällöin aiempaa vahvemmin kyläkouluja puoltava kansalaisaktivismi, joka politisoi kyläkoulukeskustelua uudella tavalla.

Kyläkouluja puoltavat argumentit pysyivät 40-vuotisen tarkastelujakson ajan pitkälti samoina. Kyläkoulujen säilyttäminen nähtiin tärkeänä niin lasten kasvatus- ja kasvuympäristön näkökulmasta kuin maaseutukylien elinvoiman ja yhteisöllisyyden kannalta. Muutosta sen sijaan tapahtui siinä, millaisin keinoin kyläkouluja pyrittiin säilyttämään, kuka oli äänessä ja kenen vastuulla maaseudun kouluverkon katsottiin olevan. Tähän liittyy myös kyläkoulukeskustelun poliittisuuden moniulotteisuus. Teemme analyysistamme yhteenvedon, jossa tarkastelemme kyläkoulukeskustelun poliittisuutta kolmen eri tason kautta: julkinen valta (valtio ja kunnat), puoluepolitiikka ja kansalaisvaikuttaminen (ks. taulukko 1). Olemme päätyneet tähän tiivistykseen hyvinvointivaltion kolmen keskeisen sektorin innoittamana. Hyvinvointivaltio jakaantuu perinteisesti kolmen toimijasektorin kautta: julkinen valta, markkinat ja kansalaisyhteiskunta.[81]

Aina 1980-luvulle asti julkisen vallan kyläkouluihin liittyneen poliittisen toiminnan keskeisenä, ja lähes varauksetta jaettuna, päämääränä oli toisen maailmansodan jälkeisen rakennemuutoksen ja maaltamuuton seurauksiin vastaaminen ja alueellisesti kattavan kouluverkon säilyttäminen. Päämäärä oli osa hyvinvointivaltion julkisen vallan vastuun ja universaalien palveluiden tavoitetta, johon kuului kiinteästi koulutuk-

Taulukko 1. *Kyläkoulukeskustelun poliittisuuden kolme tasoa*

Poliittisuuden taso	Päämäärät	Keinot
Julkinen valta (valtio, kunnat)	Hyvinvointivaltion koulutuksellinen tasa-arvo Uusliberaali koulutuspolitiikka	Peruskoulu-uudistus, valtionosuuslainsäädännön kehittäminen Valtionohjauksen vähentäminen, kuntien vastuun lisääminen
Poliittiset puolueet	Valtionhallinnon koulutuspoliittisen linjan tukeminen tai vastustaminen	Kyläkoulujen tuominen ja säilyttäminen poliittisella agendalla
Kansalaisyhteiskunta	Kyläkoulujen säilyttäminen	Kansalaisaktivismi, kylätoiminta, julkisuus

sen alueellinen tasa-arvo. Toinen kyläkouluihin liittyvä ja edelliselle täysin vastakkainen päämäärä oli uuden julkisjohtamisen tavoite, joka levisi Suomeen OECD:n tavoitteiden mukaisesti 1980-luvun lopulla ja konkretisoitui koulutuspolitiikassa 1990-luvun alkupuolelta lähtien. Sen johtoajatuksena oli julkisen sektorin ja sen tuottamien palveluiden tehostaminen ja supistaminen, mikä maalaiskunnissa tarkoitti huomion kiinnittymistä oppilasmääriltään pieneneviin kyläkouluihin. Vallinneessa yhteiskuntapoliittisessa ilmapiirissä ja taloudellisessa tilanteessa kyläkoulut näyttäytyivät kunnille valitettavan selkeinä, vaikkakin hankalina ja epämieluisina, säästökohteina. Monissa tapauksissa kuntien koulupoliittiset ratkaisut aiheuttivat kylien välisiä repiviä koulukiistoja ja johtivat kansalaisten ja virkamiesten välien tulehtumiseen.

Hyvinvointivaltion suunnasta käytyyn keskusteluun liittyy aina puoluepoliittisia määrittelykamppailuja ja näin oli myös kyläkoulukeskustelun yhteydessä. Maaseudun tiheän kouluverkon ylläpitämistä pienenevien ikäluokkien oloissakaan ei 1960- ja 1970-luvulla juuri kyseenalaistettu, eikä politisoituminen kyläkoulujen kontekstissa merkinnyt varsinaista tavoitteisiin liittynyttä kiistaa tai vastakkainasettelua, vaan ennemmin neuvottelua asioiden merkityksistä ja arvoista. Kyläkoulut tuotiin 1960-luvulla julkiselle ja poliittiselle agendalle reagointina muuttuneeseen yhteiskunnalliseen rakennemuutokseen. Pyrittiin osoittamaan, että kyläkoulujen yhteiskuntapoliittinen merkitys ulottui niiden koulutustehtävää laajem-

malle. Kyläkoulukäsitteen liittäminen osaksi hyvinvointivaltiosta käytyä ajankohtaista keskustelua osoitti, että maaseudun kouluista oli kaupungistuvassa yhteiskunnassa muodostunut oma erityinen ja kaupunkikouluista erillinen kysymyksensä.

Myös 1990-luvulla palvelurakenneuudistus ja tehostamispolitiikka etenivät huolimatta siitä, mitkä puolueet olivat hallituksessa. 1990-luvun myötä hyvinvointivaltion palvelujen rakentamis- ja laajenemisprosessi muuttui hyvinvointivaltion onttoutumiseksi, jossa niin palvelujen saavutettavuus (määrä) kuin laatukin alkoivat hapertua, ja hyvinvointivaltio siirtyi keskeisillä toimialoillaan kuten sosiaali- ja terveyspalveluissa palvelun tuottajan roolista vähitellen ja osittain palvelujen koordinoijan rooliin. Yksityiset palvelun tuottajat tulivat julkisen sektorin rinnalle niin terveys- kuin hoivapalveluissa. Peruskoulutukseen tämä malli ei kuitenkaan levinnyt, vaan perusopetuksessa julkinen sektori, pääasiassa kunnat, olivat edelleen muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta palvelun tuottajia. Rahoituksen kiristyessä ja oppilasmäärien vähentyessä tehostaminen tarkoitti katseen kohdistamista kouluverkon supistamiseen, joka ensimmäisenä tarkoitti koulujen lakkauttamisia ja yhdistämisiä maaseutualueilla.

Keskustapuolue oli kyläkoulukysymyksessä avainasemassa niin valtakunnan tasolla kuin paikallispolitiikassa, mutta samalla sen rooli oli ristiriitainen. Puolue ajoi hallituspolitiikassaan koulutuspalveluiden keskittämistä osana talouden uudistamista, mutta samaan aikaan kylien ja kyläkoulujen asema oli sen monille alue- ja maaseutupoliittisesti orientoituneille edustajille henkilökohtaisesti tärkeä kysymys. Tämä näkyi niin kouluverkkoa koskevien näkemysten hajaantumisena kuin keskustapuolueeseen julkisuudessa kohdistuneena kritiikkinä. Keskustapuolue maakuntien vahvana puolueena oli usein juuri se puolue, joka sai kontolleen leiman kyläkoulujen tappajana. Kuntatasolla näkemykset puolueiden sisällä ja välillä hajaantuivat vielä eduskunta- ja hallituspolitiikkaa enemmän, mihin osaltaan vaikuttivat kylien väliset asetelmat.

Kansalaisyhteiskunnan aktivoituminen 1970-luvun lopulta lähtien toi kyläkoulukeskusteluun uudenlaista poliittista voimaa ja nosti sitä näkyvämmin julkisuuteen. Kylätoiminta ja kylien kehittämiseen kohdistunut akateeminen tutkimus yhdessä ajalle tyypillisen kansalaisaktivismia suosineen yhteiskunnallisen ilmapiirin kanssa antoivat sekä käytännön työkaluja että sosiaalista hyväksyntää koulujen säilyttämisestä käydylle kamppailulle. Julkinen valta ja maaseudun asukkaat olivat 1960–1980-luvun kylä-

koulukeskustelussa ikään kuin samalla puolella etsimässä ratkaisukeinoja kyläkoulujen säilyttämiseksi. Avokätinen valtionapulainsäädäntö jousti ikäluokkien pienentyessä ja antoi kuntien päättäjille ja virkamiehille mahdollisuuksia kuunnella kuntalaisten tahtoa. Asetelma kuitenkin muuttui 1990-luvun kuluessa julkisen vallan ja kansalaisyhteiskunnan väliseksi vastakkainasetteluksi. Kuntien sisäiset koulupoliittiset vastakkainasettelut kärjistyivät, kun kunnat talouslaman ja lisääntyneen koulupoliittisen vallan ja vastuun seurauksena alkoivat jälleen voimakkaasti karsia kyläkouluverkkoaan. Kylien asema kunnallispolitiikassa oli silti edelleen vahva ja kyläläisillä oli monissa tapauksissa mahdollisuus ainakin hidastaa lakkauttamisprosesseja. Kuntien koulupolitiikkaan kohdistunut kansalaiskritiikki tiivistyi 1990-luvulta alkaen kyläkoululiikkeeksi, joka pyrki pitämään esillä hyvinvointivaltion koulutuksellisia ydintavoitteita peruskoulutuksen alueellisesta kattavuudesta ja tasa-arvoisesta saavutettavuudesta.

Peruskoulun alueellisessa saavutettavuudessa maaseudulla ei enää 2020-luvulla ole kysymys kylistä, vaan keskustelu peruskouluverkosta on siirtynyt kunta- ja aluetasolle. Kyläkoulut eivät maaseudun kehittämisen kontekstissa näyttäydy ydinkysymyksenä kuten vielä 1990-luvulla. Sen sijaan kylien elinvoimalle ja identiteetille on tullut uusia mittareita, kuten monipaikkainen asuminen, kesäasukkaat tai maaseudulle suuntautunut yrittäjyys. Voidaan jopa sanoa, että kyläkoulu on eräänlainen nostalginen metafora, jonka paikka on pikemminkin menneessä maailmassa kuin tulevaisuusvisioissa. Monet kyläkoulujen puolustamiseen liittyneet argumentit ovatkin siirtyneet lähikoulun käsitteeseen. Siinä olennaista ei ole maaseutukonteksti tai kylien kehittäminen, eikä sillä viitata vain lainsäädännössä mainittuun oppilaalle hänen asuinpaikkansa perusteella osoitettuun kouluun. Lähikoulukeskustelussa huomio kiinnittyy laajemmin suuriin kouluyksiköihin ja koulujen keskittämisen vaihtoehtoisiin kehityskulkuihin.

---

*FT, dosentti **Alina Kuusisto** työskentelee tutkijana Itä-Suomen yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksella. Hän on tutkimuksessaan keskittynyt koulutus- ja aluehistoriaan. Tällä hetkellä Kuusisto vetää Koneen säätiön rahoittamaa hanketta Peruskoulu maaseudun murroksessa sekä kirjoittaa Itä-Suomen yliopiston harjoittelukoulun historiaa.*

---

*YTT **Pirjo Pöllänen** työskentelee tutkijana Itä-Suomen yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksella. Hänen tutkimuksensa keskittyy maaseudun, sosiaalipolitiikan ja muuttoliikkeiden kysymyksiin. Tällä hetkellä Pöllänen työskentelee tutkijana Koneen Säätiön rahoittamassa Peruskoulu maaseudun murroksessa -tutkimushankkeessa.*

Viitteet

1 Hyyrö 2011, 328, 340–341, 351.
2 Hyyrö 2006, 28, 43; Hyyrö 2011.
3 Ahonen 2012, 146.
4 Jetsonen 2017.
5 Esim. Valtteri. ”Kouluasioita…” *Kaleva,* 16. maaliskuuta 1952.
6 Esim. Kustaa. ”Kallis koululaitos.” *Karjala,* 11. syyskuuta 1952.
7 Anttonen & Sipilä 2000; Saari & Taipale 2013. Käsitehistoriallisesti hyvinvointivaltiota voidaan pitää tätä kompleksisempana ja monimerkityksisempänä konstruktiona, jonka käyttö on muuttunut vuosikymmenten saatossa (esim. Kettunen 2024).
8 Ks. Ahonen 2003, 200.
9 SVT X:83, Kansanopetus 1960/1961; Tilastokeskus, koulutus 2001:3. Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset 2001.
10 Kuusisto ym. 2024.
11 Esim. Kalalahti ym. 2025.
12 Vrt. Suomen Kylät ry 2022.
13 Käsitehistorian lähtökohdista ja avainkäsitteistä ks. tarkemmin Koselleck 2011; Marjanen & Ihalainen 2022, 66.
14 Vrt. Tedre & Pöysä 2015.
15 Chilton & Schäffner 2002, 3–6; Chilton 2004, 3.
16 Palonen 2008, 208–209.
17 Vrt. esim. Oivo 2023, 28.
18 Pekonen 2011; Elo & Karimäki 2021, 377–378.
19 Tuomi & Sarajärvi 2018; Elo ym. 2022, 217.
20 Esim. Tuomaala 2004; Lipponen 2006; Ahonen 2003.
21 Villa, Solstad & Andrews 2021; Kvalsund & Hargreaves 2009; Gristy, Hargreaves & Kucerová 2009.
22 Autti & Hyry-Beihammer 2014.
23 Lehtonen 2021.
24 Tedre & Pöysä 2015.
25 Tantarimäki & Törhönen 2017.
26 SVT X:74 Kansanopetustilasto 1951–1952; SVT X:81 Kansanopetus 1958–1959.
27 SVT X:83 Kansanopetus 1960–1961; SVT X:90 Kansanopetus 1967–1968; SVT X:93 Kansanopetus 1970–1971.
28 Nurminen 2012.
29 Toivomusaloite 180/1960.

30 Okkonen 2017, 40.
31 Kinnunen 2014, 107.
32 ”Koulun lakkauttaminen Kiteen haarajärveläisistä menetys.” *Karjalainen*, 30. huhtikuuta 1970.
33 Hyyrö 2011, 340; Rahikainen 2011, 371.
34 Honkanen 2016, 122.
35 Isohookana-Asunmaa 2006, 116–117; Ahonen 2003, 134.
36 Täysistunnon pöytäkirja 22.11.1963, Heikki Hasu, 2211; Täysistunnon pöytäkirja 20.11.1963, Olavi Lahtela, 2156.
37 Isohookana-Asunmaa 2006, 118.
38 Ahonen 2012, 153.
39 Työryhmän puheenjohtajana toimi sosiaalidemokraattinen entinen opetusministeri, opetusministeriön osastopäällikkö Voitto Kallio ja jäseninä peruskoulun keskeisiin suunnittelijoihin kuulunut opetusneuvos Jukka Sarjala sekä kouluhallinnon edustajia Lapista, Pohjois-Karjalasta ja Varkaudesta.
40 Opetusministeriö 1976.
41 Honkanen 2016, 150–151; Katajamäki 2022, 83, 94, 102.
42 J. Juhani Kortesalmi 16.1.1975.
43 Täysistunnon pöytäkirja 12.1.1971, 3064.
44 Raha-asia-aloite 321/1976.
45 Hallituksen esitys 243/1978.
46 ”Valtimon kyläkoulut pyritään säilyttämään.” *Karjalainen,* 26. toukokuuta 1981.
47 Katajamäki 2022, 92; Rannikko & Kortelainen 1992, 121.
48 ”Syrjäkylien kustannuksella kehitetty maaseudun taajamia.” *Karjalainen,* 13. syyskuuta 1978.
49 Katajamäki 2022, 102; Granberg & Csite 2003.
50 Hautamäki 1989, 21–23; Katajamäki 2022, 103–104; Hustich 1980.
51 Koliseva 1983, 35–40
52 ”Nurmeksen Kuohatti ei luovu kyläkouluistaan.” *Karjalainen,* 27. tammikuuta 1980.
53 Koliseva 1983, 51.
54 Esim. Viljanto 1978; KOKKE-projektiin liittyen Koliseva 1981; Hult ym. 1982.
55 Esim. Kirjallinen kysymys 74/1987 Mirja Ryynänen ym.
56 Täysistunnon pöytäkirja 3.6.1992, 2061–2061.
57 Anssi Joutsenvirta ym. Raha-asia-aloite 618. 1.10.1082.
58 ”Koulusota Nurmeksessa.”; *Karjalainen,* 16. marraskuuta 1976; ”Nurmeslainen kylä taistelee kouluistaan.” *Helsingin Sanomat,* 23. marraskuuta 1976.
59 Kuusisto 2023, 288.
60 Katajamäki 2022, 102–105.
61 ”Koulukuolemien aika on ohi.” *Karjalainen,* 1. elokuuta 1984.
62 ”Paikallinen aineisto elävöittää opetusta.” *Karjalainen,* 22. syyskuuta 1986.
63 Pyy 1998, 28.
64 Manninen 2010, 70, 74; Yliaska 2017, 35–37.
65 Yliaska 2017, 38–45.
66 Julkunen 2001; Ahonen 2003, 167.
67 Hallituksen esitys 215/1991.

68 ”Hiltunen jäädyttäisi keskustelun Nurmeksen koulujen karsimisesta.” *Karjalainen*, 29. joulukuuta 1990.
69 Hallituksen esitys 215/1991.
70 Manninen 2010, 145.
71 Vastaus kirjalliseen kysymykseen 641/12.1.1990, Christoffer Taxell; Vastaus kirjalliseen kysymykseen 408/8.8.1990, Ole Norrback.
72 Perkiö 1996, 29–35.
73 Hallituksen esitys 35/1995.
74 Kirjallinen kysymys 333/23.6.1993, Sulo Aittoniemi.
75 Esim. Katajamäki 2022, 105–106.
76 Täysistunnon pöytäkirja 57/6.5.1998, puhe 71, Olli-Pekka Heinonen.
77 Täysistunnon pöytäkirja 167/18.12.2002, puhe 255, Maija Rask.
78 Täysistunnon pöytäkirja 57/6.5.1998, puhe 3, Jukka Vihriälä.
79 Autti & Hyry-Beihammer 2009, 57.
80 Kettunen 2001; Kettunen 2025.
81 Ks. Kettunen 2001; Julkunen 2006.

Lähteet

Eduskunnan digitoidut valtiopäiväasiakirjat 1860–2000,
https://avoindata.eduskunta.fi/#/fi/digitoidut
Eduskunnan sähköiset valtiopäiväasiakirjat 2001–2006,
https://www.eduskunta.fi/FI/search/Sivut/Vaskiresults.aspx
Parlamenttisampo, eduskunnan puheenvuorot 1960–2006,
https://parlamenttisampo.fi/fi/

Sanomalehdet

Karjalainen 1960–1999

Tilastot

Suomen Virallinen Tilasto (SVT) X:74, Kansanopetustilasto 1951–1952
Suomen Virallinen Tilasto (SVT) X:81, Kansanopetus 1958–1959
Suomen Virallinen Tilasto (SVT) X:83, Kansanopetus 1960–1961
Suomen Virallinen Tilasto (SVT) X:90, Kansanopetus 1967–1968
Suomen Virallinen Tilasto (SVT) X:93 Kansanopetus 1970–1971
Tilastokeskus. Koulutus 2001: 3. Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset 2001.

Internet-lähteet

Jetsonen, Sirkkaliisa 2017. Kyläkouluista lähiökouluihin 1945–1960. Rakennettu ympäristö. https://www.rakennettuhyvinvointi.fi/fi/koulurakennukset/kylakouluista-lahiokouluihin-1945-1960 (viitattu 10.4.2026).

MTV Uutiset, 8.12.2005, "Eduskunta äänesti ”kyläkoulujen tappolaista.” https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/eduskunta-aanesti-kylakoulujen-tappolaista/1977458 (viitattu 3.10.2025).

Suomen Kylät ry. Suomen Kylät ry:n kyläkoulujen pelastuspaketti. Suomen Kylät ry 2022. https://suomenkylat.fi/content/uploads/2023/01/kylakoulujenpelastussuunnitelma_.pdf

Yle, 14.12.2004. "Sailas: Kouluja on turhan paljon." https://yle.fi/a/3-5194860 (viitattu 3.10.2025).

Yle, 13.9.2019. "Suomi on jo tyhjä kyläkouluista, mutta kukaan ei tunnun tietävän koulujen sulkemisen vaikutuksia lasten hyvinvointiin ja oppimistuloksiin." https://yle.fi/a/3-10965335 (viitattu 3.10.2025).

Kirjallisuus

Anttonen, Anneli, ja Jorma Sipilä. *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Tampere: Vastapaino, 2000.

Ahonen, Sirkka. *Yhteinen koulu. Tasa-arvoa vai tasapäisyyttä? Koulutuksellinen tasa-arvo Suomessa Snellmanista tähän päivään*. Tampere: Vastapaino, 2003.

Ahonen, Sirkka. ”Yleissivistävä koulutus hyvinvointiyhteiskunnassa.” Teoksessa *Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*, toimittaneet Pauli Kettunen ja Hannu Simola, 144–175. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2012.

Autti, Outi, ja Eeva Hyry-Beihanneri. ”Kouluverkko tuhoutumassa. Koulujen lakkauttaminen jatkuu kiivaana.” *Kasvatus & Aika* 3, no. 4 (2009): 49–63.

Autti, Outi, ja Eeva Hyry-Beihammer. “School closures in rural Finnish communities.” *Journal of Research in Rural Education* 29, no. 1 (2014): 1–17.

Chilton, Paul. *Analysing Political Discourse. Theory and Practise*. London, New York: Routledge, 2004.

Chilton, Paul, ja Christina Schäffner. “Introduction. Themes and Principles in the Analysis of Political Discourse.” Teoksessa *Politics as Text and Talk. Analytical Approaches to Political Discourse*, toimittaneet Paul Chilton ja Christina Schäffner, 1–41. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 2002.

Elo, Satu, Outi Kajula, Anniina Tohmola ja Maria Kääriäinen. “Laadullisen sisällönanalyysin vaiheet ja eteneminen.” *Hoitotiede* 34, no. 4 (2022): 215–225. https://journal.fi/hoitotiede/article/view/128987/78028

Elo, Kimmo, ja Jenni Karimäki. “Luonnonsuojelusta ilmastopolitiikkaan. Ympäristöpoliittisen puhunnan muutos eduskuntakeskusteluissa 1960–2020.” *Politiikka* 64, no. 3 (2021): 373–402. https://doi.org/10.37452/politiikka.109690

Granberg, Leo, ja Csite András. ”Kylätoiminnasta maaseutupolitiikan verkostoon.” *Maaseudun uusi aika* 11, no. 1 (2003): 7–20.

Gristy, Cath, Linda Hargreaves, ja Silvie R. Kučerová (toim.). *Educational Research and Schooling in Rural Europe. An Engagement with Changing Patterns of Education, Space and Place*. Charlotte, NC: Information Age Publishing, 2020.

Hautamäki, Lauri. *Elävä kylä: elävä kotiseutu, elävä Suomi. Kylätoiminnan tausta, synty ja laajeneminen kansanliikkeeksi*. Helsinki: Kyläasiain neuvottelukunta, 1989.

Honkanen, Mika. *Alue, politiikka ja laki. Analyysi eduskunnan aluepoliittisen lainsäädännön keskusteluista vuosina 1966, 1975 ja 1993*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2016.

Hult, Juhani, Esko Koliseva, Reino Paakkinen ja Eero Solala. *Koulu, kylätoiminta ja yhteiskunta. Koulu kylän keskuksena -projekti. Pohjois-Karjalan osaprojekti. Loppuraportti*. Joensuu: Joensuun korkeakoulu, 1982.

Hustich, Ilmari. "Sopeutumisen maantiede", muutamia ajatuksia ajankohtaisesta suuntauksesta. Teoksessa *Kylät ja kaupunginosat yhteiskunnan alueellisina perusyksikköinä*. Tampere: Finnpublisher Oy, 19–30, 1980.

Hyyrö, Tuula. *Alakansakoulunopettajien valmistuksen kehitys Suomessa vuosina 1866–1939*. Tampere: Tampere University Press, 2006.

Hyyrö, Tuula. "Alkuopetus kiertokoulusta alakansakouluun." Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen, 327–351. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2011.

Isohookana-Asunmaa, Tytti. *Maalaisliitto-keskustan historia 5. Virolaisen aika. Maalaisliitosta Keskustapuolue 1963–1981*. Helsinki: WSOY, 2006.

Julkunen, Raija. *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 2001.

Julkunen, Raija. *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes, 2006.

Kalalahti, Mira, Laura Minkkinen, Taina Saarinen, Kiia Tyni, Elina Vaara, Timo Ala-Vähälä, Päivi Häkkinen, Jukka-Pekka Jänkälä, Hannele Pitkänen, Johanna Pöysä-Tarhonen ja Mirja Tarnanen. *Perusopetuksen tilannekuva erilaistuvissa kunnissa. Manner-Suomen kuntien tarkastelu.* Raportteja ja työpapereita 16. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, 2025. https://doi.org/10.17011/ktl-rt/16

Katajamäki, Hannu. *Suomen aluekehityksen pitkät aallot. Näkökulmia ja tulkintoja.* Helsinki: Siirtolaisinstituutti, 2022. https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7399-14-9

Kettunen, Pauli. "Oliko hyvinvointivaltio projekti?" *Ennen ja Nyt. Historian tietosanomat* 1, no. 4 (2001). https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108123/63149

Kettunen, Pauli. "Hyvinvointivaltio kamppailukäsitteenä." *Työväentutkimuksen vuosikirja* 38, no. 8 (2024): 8–27. https://doi.org/10.37456/tvt.156469.

Kettunen, Pauli. "Hyvinvointivaltio – kansallinen projekti?" *Annales Academiae Scientiarum Fennicae* 1 (2025): 42–60. https://doi.org/10.57048/aasf.159689

Kinnunen, Erkki. "Väestö ja elinkeinorakenne." Teoksessa *Rajan maakunta. Pohjois-Karjalan historia 5, 1939–2014*, toimittanut Ismo Björn, 91–121. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2014.

Koliseva, Esko. *Koulu kylän keskuksena-projekti Pohjois-Karjalassa.* Joensuu: Joensuun korkeakoulu, 1981.

Koliseva, Esko. *Kylätoimintaa Pohjois-Karjalassa. Väliraportti. Kylätoiminnan leviäminen, sisältä ja tavoitteet. KOTO-projekti*. Joensuu: Joensuun korkeakoulu, 1983.

Koselleck, Reinhart. ”Introduction and prefaces to the Geschichtliche Grundbegriffe.” *Contributions to the History of Concepts* 6 (2011): 1–37. Englanniksi kääntänyt Michaela Richter. https://doi.org/10.3167/choc.2011.060102

Kuusisto, Alina. ”Kolmen asteen koulutusta.” Teoksessa *Nurmeksen historia. Vuodet 1910–2020*, toimittanut Jukka Kokkonen, 270–314. Nurmes: Nurmeksen kaupunki, 2023.

Kuusisto, Alina, Annukka Jauhiainen, Suvi Jokila, Kari Korolainen, Pirjo Pöllänen ja Susanna Leppähaara. ”Kyläkoulun muuttuvat merkitykset.” *Kasvatus & Aika* 18, no. 4 (2024): 111–114. https://doi.org/10.33350/ka.148554

Kvalsund, Rune, ja Linda Hargreaves. “Reviews of research in rural schools and their communities. Analytical perspectives and a new agenda.” *International Journal of Educational Research* 48, no. 2 (2009): 140–149.

Lehtonen, Olli. “Primary school closures and population development, Is school vitality an investment in the attractiveness of the (rural) communities or not?” *Journal of Rural Studies* 82 (2021): 138–147. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.01.011

Lipponen, Päivi. *Kansakouluhanke valtion, kunnan ja kyläyhteisön vallanjaon haasteena. Kansakoulujen perustaminen Kuopion maalaiskunnassa vuoteen 1907 mennessä*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2006.

Manninen, Ari. *Palveluja vai byrokratiaa? Suomen kunnallishallinto sotien jälkeen*. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiö, 2010.

Marjanen, Jani, ja Pasi Ihalainen. ”Käsitehistoria tutkimusasenteena.” Teoksessa *Sanat siltana menneeseen. Kielellisen lähestymistavat historiantutkimuksessa*, toimittaneet Pasi Ihalainen ja Heli Valtonen, 65–91. Gaudeamus: Helsinki, 2022.

Nurminen, Eija. ”Sosiaalipolitiikan muutos Suomessa 1960-luvulta tälle vuosituhannelle.” Teoksessa *Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia*, toimittanut Kari Paakkunainen, 151–185. Helsingin yliopisto: Helsinki, 2012.

Oivo, Teemu. ”Kuinka ympäristökeskustelujen on käynyt Venäjällä?” *Idäntutkimus* 30, no. 2 (2023): 27–33. https://doi.org/10.33345/idantutkimus.130271

Okkonen, Ville. *Peruskoulua vastaan. Yksityiskoulut ja yhteiskuntajärjestys 1966–1975*. Turku: Turun yliopisto, 2017.

Opetusministeriö 1976. *Pienten koulujen työryhmän muistio*. Opetusministeriö.

Palonen, Kari. ”Kaksi politiikan käsitettä. Tulkinta historiasta ja nykytilanteesta.” Teoksessa *Avauksia poliittiseen ajatteluun*, toimittaneet Paul-Erik Korvela ja Kia Lindroos, 195–220. Helsinki, Jyväskylä: Minerva, 2008.

Pekonen, Kyösti. *Puhe eduskunnassa*. Tampere: Vastapaino, 2011.

Peltonen, Taina. ”Kyläkoulut. Avuksi vai harmiksi kunnille.” Teoksessa *Eläköön kyläkoulu!*, toimittanut Eira Korpinen, 29–46. Jyväskylä: PS-Kustannus, 2010.

Perkiö, Veli. ”Koulujen lakkauttamisen ja johtajaopettajien tehtävien yhdistämisen taloudelliset vaikutuksen kunnalle.” *Journal of teacher research. Kyläkoulu nyt! -teemanumero* 2 (1996): 29–35.

Pyy, Ilkka. *Paikallisvaltion loppu? Hyvinvointivaltion murros syrjäisessä kunnassa*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 1998.

Rahikainen, Marjatta. ”Kansakoulun vuosisata 1866–1966 tilastojen valossa.” *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*,

toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen, 370–379. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2011.

Rannikko, Pertti, ja Jarmo Kortelainen. *Yhdyskunnat ja restrukturaatio. Tutkimuksia tehdasyhdyskuntien ja kuntakeskusten rakenteellisesta uusiutumisesta*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 1992.

Saari, Juho, ja Sakari Taipale. "Sosiaalipolitiikka ja hyvinvointivaltio." Teoksessa *Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita*, toimittaneet Juho Saari, Sakari Taipale ja Sakari Kainulainen, 17–40. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 2013.

Tantarimäki, Sami, ja Anni Törhönen. *Kouluverkko muuttuu, entä kouluverkkosuunnittelu?* Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiö, 2017.

Tedre, Silva, ja Ville Pöysä. "Opetus lähtee, koulu jää. Maalaiskoulut paikallisyhteisöissään." *Yhteiskuntapolitiikka* 80, no. 5 (2015): 490–498.

Tuomaala, Saara. *Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2004.

Viljanto, Vilho. *Kyläkoulujen monikäyttö*. Juankoski: Juankosken kunta, Maaseudun sivistysliitto, 1978.

Villa, Mariann, Karl Jan Solstad ja Therese Andrews. "Rural schools and rural communities in times of centralization and rural–urban migration." *Journal of Rural Studies* 88 (2021), 441–445. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.09.005

Yliaska, Ville. "Tehokkuustalouden lähihistoria." Teoksessa *Tehostamistalous*, toimittaneet Seppo Eskelinen, Hannele Harjunen, Helena Hirvonen ja Eeva Jokinen, 33–51. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2017.